

I

Luni

Eu.

Marți

Eu.

Miercuri

Eu.

Joi

Eu.

Vineri

Józefa Radzymińska mi-a oferit cu generozitate peste zece numere din *Wiadomości*¹ și *Życie*² și, în același timp, mi-au căzut în mână câteva exemplare din presa din țară. Citesc aceste publicații poloneze ca pe o poveste despre cineva foarte bine și îndeaproape cunoscut, dar care a plecat pe neașteptate, să zicem în Australia, și acolo are parte de niște aventuri stranii... chiar ireale în măsura în care se referă la altcineva, la un altul,

^{1,2} Periodice poloneze din emigrație. *Wiadomości*, cu sediul la Londra, a apărut neîntrerupt între iunie 1946 și martie 1981. Astăzi, prin arhivele sale, oferă o sursă prețioasă de informare asupra literaturii poloneze din exil.

prea puțin asemeni persoanei cunoscute nouă cândva. Prezența timpului este atât de puternică în aceste pagini încât stârnește în noi foamea de nemijlocit, dorința de a privi viața și înfățișările ei, fie și imperfecte. Dar viața se află acolo ca îndărătul unui geam – departe – totul parcă n-ar mai fi al nostru, ci văzut din goana trenului.

De s-ar face auzit în acest regat al ficțiunii pasagere măcar un glas real! Nimic – sunt ecouri de acum cincisprezece ani, ori cântări învățate pe de rost. Presa din țară, cântând în tonalitatea obligatorie, tace ca un mormânt, ca un hău, ca o taină, iar presa din emigrație este bună și de treabă. Fără nici o îndoială, în emigrație glasul nostru a devenit mai blând. Presa din emigrație amintește de un spital în care convalescenților li se dau numai supe ușor digerabile. La ce bun să zgândărim rănilor? De ce să mai adăugăm alte suferințe la acelea cu care ne-a copleșit viața însăși și, de altminteri, nu se cuvine oare să fim cuminți după ce-am încasat o palmă?... Ca atare, aici domnesc toate virtuțile creștine, bunătatea, omenia, mila, respectul față de om, sobrietatea, modestia, buna-cuviință, chibzuința și tot ce se scrie este în primul rând benign. Atâtea virtuți! Nu eram chiar atât de virtuoși atunci când ne țineam mai vârtos în picioare. Nu am încredere în virtutea celor care n-au reușit, în virtutea ivită din sărăcie și toată această moralitate îmi amintește de cuvintele lui Nietzsche: „Îmblânzirea moravurilor noastre este urmarea slăbiciunii noastre“.

Spre deosebire de glasul emigrației, glasul Țării sună puternic și categoric, și-e și greu să crezi că n-ar fi glasul adevărului și al vieții. Cel puțin în cazul lor se știe despre ce e vorba – alb și negru, bine și rău – moralitatea răsună cu putere și izbește ca un ciomag. Acest cânt ar fi minunat dacă nu i-ar înspăimânta chiar pe cântăreți și dacă nu s-ar simți în

glasul lor un tremur, care-ți face milă. Într-o tăcere gigantică se formează realitatea noastră nemărturisită, mută cu călușul în gură și încălușată.

Joi

*Cracovia. Statui și palate, care
lor li se par de o mare splendoare, dar care,
pentru noi, italienii, sunt fără prea mare
valoare.*

Galeazzo Ciano, *Jurnal*

Articolul lui Lechoń¹ în *Wiadomości*, intitulat *Literatura polonă și literatura în Polonia*.

În ce măsură poate fi sincer? Considerațiile acestea se străduiesc din nou (vai, de câte ori până acum!) să demonstreze că literatura noastră este pe măsura celor mai bune literaturi mondiale – egală lor, dar insuficient cunoscută și prețuită. Lechoń scrie (sau mai degrabă spune, întrucât a fost o disertație rostită la New York pentru colonia poloneză stabilită acolo):

„Cercetătorii noștri literari, preocupați mai ales de probleme poloneze, nu și-au putut îndeplini misiunea de a stabili nici literaturii noastre, locul ce i se cuvine printre celelalte și nici capodoperelor noastre, rangul cuvenit în ierarhia mondială... Doar un mare poet, maestru în limba sa natală, ar putea da conaționalilor săi o idee despre nivelul poezilor noștri, egali cu cei mai mari din lume, i-ar putea convinge că poezia noastră

¹ Jan Lechoń (1899–1956), întemeietorul, alături de Tuwim, Iwaszkiewicz, Słonimski și Wierzyński, al grupului literar „Skamander“ și al revistei omonime (vezi și n. 1, p. 24). După un debut poetic strălucit, urmează ani lungi de tăcere, pentru a reveni la poezie. E și autorul a numeroase eseuri, pamflete și poezii satirice. Stabilizat din 1940 în SUA, se sinucide în 1956.

este din același prețios metal ca poezia lui Dante, Racine și Shakespeare“.

Și așa mai departe. Din același metal? Exprimarea nu i-a prea reușit lui Lechoń. Întrucât tocmai materia primă din care e făcută literatura noastră diferă. A-l compara pe Mickiewicz cu Dante sau cu Shakespeare înseamnă a compara fructul cu produsul prelucrat, pajiștea cu câmpul, cătunul cu catedrala sau orașul, suflul câmpenesc cu cel orășenesc, existând în oameni și nu în natură și deținând cunoașterea despre universul speciei umane. Fost-a Mickiewicz mai mic decât Dante? Dacă e să ne dedăm acestor măsurători, atunci să spunem că el a contemplat lumea de pe dealurile domoale poloneze, în vreme ce Dante s-a înălțat pe culmea unui munte puternic (alcătuit din oameni), de unde i se deschideau alte perspective. Dante, fără a fi poate mai „mare“, a fost plasat mai sus: de aceea domină.

Dar asta e mai puțin important. Mă refer mai degrabă la caracterul perimat al metodei și cel repetabil la nesfârșit al acestui stil reconfortant. Atunci când Lechoń amintește cu mândrie că Lautréamont „s-a referit la Mickiewicz“, gândul meu obosit extrage din trecut nenumărate revelații impregnate de un orgoliu asemănător. De câte ori cutare sau cutare, Grzymała¹ sau Dębicki², n-au dovedit *urbi et orbi* că nu suntem niște fitecine întrucât „Thomas Mann a considerat *Nedivina Comedie*³ ca pe o operă mare“ sau că „romanul *Quo Vadis?*⁴ a fost tradus în toate limbile?“ Iată zahărul cu care ne reconfortăm de multă vreme. Aș vrea să ajung clipa în care calul nației va apuca între dinții săi mâna îndulcită a Lechońilor.

¹ Adam Grzymała-Siedlecki (1876–1967), critic, dramaturg, eseist, autor al unor memorii pline de vervă și culoare despre viața teatrală.

² Zdzisław Klemens Dębicki (1871–1931), publicist, critic literar, poet, apreciat în epocă.

³ Dramă istoriozofică, operă capitală a romantismului polonez, aparține lui Zygmunt Krasinski (1812–1859).

⁴ Celebru roman istoric al lui Henryk Sienkiewicz.

Îl înțeleg pe Lechoń și ceea ce-și propune. Este în primul rând o datorie patriotică, având în vedere momentul istoric al exilului obligatoriu. Este rolul scriitorului polonez. În al doilea rând, el desigur crede într-o măsură în ceea ce scrie – spun „într-o măsură“, pentru că acestea sunt adevăruri dintr-o specie care pretinde multă bunăvoință. Și, firește, dacă e vorba despre „caracterul său edificator“, expunerea sa este pe deplin edificatoare și pozitivă sută la sută.

Foarte bine! Dar atitudinea mea față de aceste chestiuni este diferită. Mi s-a întâmplat odată să particip la una dintre reuniunile poloneze consacrate reconfortării reciproce și încurajării spirituale... unde, după ce s-a intonat *Rota*¹ și după ce s-a dansat un *cracoviac*², a fost ascultată prelegerea în care vorbitorul glorifica poporul pentru că „noi l-am dat pe Chopin“, pentru că „o avem pe Maria Curie-Skłodowska“ și Wawelul, precum și pe Słowacki și pe Mickiewicz, ba că am fost și bastionul creștinătății, iar Constituția din 3 Mai³ a fost foarte progresistă... Vorbitorul își explica sieși și celor adunați acolo că suntem un popor mare, ceea ce poate că nu mai stârnea entuziasmul ascultătorilor (cărora le era cunoscut acest ritual – lua parte la el ca la o slujbă religioasă de la care nu trebuie să te aștepti la surprize), dar era acceptat cu un soi de satisfacție că a fost îndeplinită o îndatorire patriotică. În ce mă privește, resimțeam ritualul ca provenit din iad, iar această slujbă religioasă națională devenea pentru mine satanic bațjocoritoare și răutăcios grotescă. Glorificându-l pe Mickiewicz, ei înșiși se umileau, laudându-l pe Chopin, demonstrau tocmai faptul că nu erau pe măsura lui Chopin – și desfătându-se cu propria lor cultură, își dezvăluiau propriul lor primitivism.

¹ Imn patriotic polonez. Textul îl constituie o poezie de Maria Konopnicka, muzica a fost compusă de F. Nowowiejski în 1910.

² Dans popular polonez, devenit dans național.

³ Constituția din 3 Mai 1791. Din 1991, ziua de 3 Mai este sărbătoarea națională a Poloniei.

Genii! La naiba cu geniile. Aș fi avut poftă să le spun celor adunați: „Ce-mi pasă mie de Mickiewicz? Pentru mine voi sunteți mai importanți decât Mickiewicz, și nici eu, nici nimeni altcineva nu va judeca poporul polonez în funcție de Mickiewicz sau de Chopin, ci în raport cu ceea ce se petrece și se spune aici în această sală. Chiar dacă ați fi un popor atât de sărac în mărimi încât artiștii voștri principali ar fi Tetmajer¹ sau Konopnicka², dar ați ști să vorbiți despre ei cu degajarea unor oameni liberi pe plan spiritual, cu măsura și luciditatea unor oameni maturi, dacă vorbele voastre ar îmbrățișa orizontul nu al unei răzeșii, ci al lumii... atunci până și Tetmajer ar deveni pentru noi un titlu de glorie. Dar așa cum stau lucrurile, Chopin și Mickiewicz slujesc doar la scoaterea în relief a micimii voastre – deoarece voi, cu o naivitate de copii, fluturați pe la nas străinătății plictisite polonezele numai pentru a vă întări simțământul șubrezit al valorii proprii și pentru a vă spori însemnătatea. Sunteți ca un sărăntoc care se laudă că bunica lui a avut o sfoară de moșie și obișnuia să se ducă la Paris. Sunteți rudele sărace ale lumii care se străduiesc să facă impresie lor înșelor și altora.“

Totuși nu asta a fost cel mai rău și mai supărător, mai umilitor și mai dureros. Cel mai îngrozitor a fost că viața, rațiunea contemporană erau sacrificate în favoarea cauzei celor răposați. Adunarea festivă putea fi definită drept o hulire reciprocă a polonezilor în numele lui Mickiewicz... și nici unul dintre participanți nu era atât de mărginit precum era adunarea ce-o alcătuiam laolaltă și care răsuna de o frazeologie proastă, pretențioasă și falsă. De altminteri, adunarea știa că este neînțeleaptă – neînțeleaptă pentru că aborda chestiuni pe

¹ Kazimierz Przerwa Tetmajer (1865–1940), considerat promotorul modernismului în poezia poloneză, este și autorul unui ciclu de opere în proză, care valorifică legendele, obiceiurile și credințele localnicilor din zona munților Tatra.

² Maria Konopnicka (1842–1910), poetă și prozatoare deosebit de populară datorită sentimentalismului în prezentarea destinului celor slabi și oprimați.

care nici intelectual, nici sentimental nu le stăpâna – și de aici rezultă acel respect, acea umilință zeloasă în fața frazeologiei, acea admirație pentru Artă, acel limbaj convențional și învățat, lipsa cinstei și a sincerității. Aici se recita. Dar adunarea era pecetluită de stinghereală, artificial și falsitate și pentru că lua parte la ea Polonia, iar față de Polonia un polonez nu știe să se comporte, Polonia îl stingherește, îl face artificial – îl intimidează în asemenea măsură, încât nimic „nu-i reușește“ așa cum se cuvine, îl aduce într-o stare de crispare – prea vrea să O ajute, prea râvnește să O înalțe. Luați seama că față de Dumnezeu (în biserică), polonezii se comportă normal și corect – în fața Poloniei se pierd, e ceva cu care încă nu s-au obișnuit.

Îmi amintesc de o primire în casa unui argentinian unde un cunoscut al meu polonez a început să vorbească despre Polonia – și, firește, din nou i-a dat zor cu Mickiewicz, cu Kościuszko și cu regele Sobieski și Bătălia de la Viena. Străinii ascultau cu politețe expunerea plină de ardoare și luau la cunoștință că „Nietzsche și Dostoievski erau de origine poloneză“ și că „avem două premii Nobel pentru literatură“.¹ Mă gândeam că dacă cineva s-ar lăuda astfel pe sine sau și-ar lăuda familia, purtarea lui ar fi o gravă impolitețe. M-am mai gândit că această licitație cu alte nații în privința geniilor și a eroilor, a meritelor și a succeselor culturale este cât se poate de stângace în ce privește tactica propagandei – întrucât cu Chopin al nostru, pe jumătate francez, și cu Copernic, nu de ajuns de autohton, nu putem face față concurenței italiene, franceze, germane, englezești și rusești; deci acest punct de vedere ne condamnă tocmai la subordonare și inferioritate. Străinii, totuși, nu

¹ Henryk Sienkiewicz (1846–1916) este primul scriitor polonez căruia i se atribuie, în 1905, Premiul Nobel pentru literatură. În 1924, îl obține Władysław Reymont (1867–1925), autorul faimosului ciclu romanesc *Tărani*. Al treilea laureat este Czesław Miłosz (1911), distins cu Premiul Nobel în 1980. În 1996, poeta Wisława Szymborska este cea de-a patra laureată a acestui premiu.

încetau să asculte răbdători, așa cum stai și ascuți pe cei care, pretinzându-se aristocrați, amintesc mereu că bunicul lor era castelan în Livonia. Și ascultau cu atât mai plictisiți cu cât puțin le păsa de cele spuse, ei înșiși aparținând unei nații tinere și, din fericire, lipsite de genii, fiind în afara competiției. Dar ascultau cu indulgență, ba chiar cu simpatie, pentru că, la urma urmei, intuiau situația psihologică *del pobre polaco*; iar acesta, pătruns de rolul său, nu mai contenea.

În schimb, situația mea de literat polonez devenea tot mai jenantă. Nu țin deloc să reprezint ceva, indiferent ce-ar fi, în afara propriei mele persoane, totuși lumea ne impune funcția de reprezentant în pofida voinței noastre și nu este vina mea că în ochii acelor argentinieni eram reprezentantul literaturii polone contemporane. Aveam deci de ales: ori să ratific acel stil, stilul rudei sărace, ori să-l nimicesc – iar nimicirea urma să aibă loc în detrimentul informațiilor, mai mult sau mai puțin laudative sau folositoare pentru noi, care fuseseră aduse la cunoștință, ceea ce sigur ar fi însemnat o știrbire a intereselor noastre poloneze. Dar nimic altceva decât tocmai demnitatea noastră națională nu mi-a îngăduit nici un fel de calcule – fiind eu neîndoios un om cu un ascuțit simț al demnității personale, iar un atare om, chiar de n-ar fi legat de poporul său prin firele unui patriotism obișnuit, va lua întotdeauna apărarea demnității poporului său, fie și numai din motivul că nu este în stare să se rupă de nația sa și că în fața lumii el rămâne un polonez – iar orice umilire a poporului său îl umilește și pe el însuși în fața oamenilor. Aceste simțăminte, într-un fel impuse și independente de noi, sunt de sute de ori mai puternice decât toate sentimentele deprinse și mereu evocate.

Atunci când pune stăpânire asupra noastră un astfel de sentiment, mai puternic decât noi, acționăm cumva orbește, și asemenea momente sunt importante pentru un artist, întrucât atunci se făuresc bazele de pornire ale formei, se definește atitudinea față de o problemă arzătoare. Ce-am spus? Mi-am

dat seama că doar o schimbare radicală a tonului poate aduce eliberarea. M-am străduit deci ca în glasul meu să se ivească o notă de *desconsiderare* și am început să vorbesc ca un ins care nu acordă prea mare însemnătate realizărilor de până atunci ale poporului, al cărui trecut valorează mai puțin decât viitorul – pentru care legea principală este legea actualității, dreptul la o maximă libertate spirituală în momentul respectiv. Stăruind asupra elementelor străine din sângele Chopinilor, al Mickiewiczilor, al Copernicilor (ca nu cumva să se creadă că am ceva de ascuns, că ar fi ceva ce mi-ar putea reduce libertatea de mișcare) am spus că nu trebuie luată prea în serios metafora că noi, polonezii, i-am „dat”, întrucât ei doar s-au născut în mijlocul nostru. Ce-are de-a face cu Chopin coana Kowalska? Faptul că Chopin a scris balade face oare să sporească cu un dram greutatea specifică a lui nea Powalski? Oare lupta de la Viena poate să aducă măcar o fărâmə de glorie lui Ziębicki din Radom? Nu, nu suntem (am spus) moștenitorii nemijlociți nici ai măreției, nici ai micimii trecutului, nici ai înțelepciunii, nici ai prostiei, nici ai virtuții, nici ai păcatului și fiecare este responsabil doar pentru el însuși, fiecare este el însuși.

Ajungând însă aici, am avut impresia că n-am aprofundat îndeajuns și că (dacă ceea ce spun e să aibă eficiență) problema trebuie tratată pe o scară mai largă. Recunoscând așadar că într-o anumită măsură – în marile realizări ale neamului, în operele creatorilor săi se manifestă anume virtuți specifice, proprii respectivei colectivități și că acele încordări, energii, valori, care iau naștere în sânul maselor reprezintă expresia acesteia – am izbit chiar în principiul autoadorației națiunii proprii. Am spus că dacă un popor cu adevărat matur trebuie să-și judece cu moderație meritele proprii, un popor cu adevărat vital trebuie să învețe a le bagateliza, trebuie neapărat să trateze de sus tot ce nu reprezintă problemele lui actuale și devenirea lui contemporană...